

Fetiță inocentă sau seducătoare fatală?
O istorie a *Scufiței Roșii*

Daniel GICU (n. 1980) a absolvit Facultatea de Istorie a Universității din București, luând masteratul în specializarea Istoria ideilor și mentalităților (2009). În 2012 a obținut titlul de doctor în istorie la Universitatea din București cu teza *Identitate națională și interese comerciale în primele colecții de basme populare românești (1845-1909)*. A publicat, în 2011, la Editura Universității din București, ediția I a lucrării *Fetiță inocentă sau seducătoare fatală? O istorie a Scufiței Roșii*.

Daniel GICU

Fetiță inocentă
sau seducătoare fatală?
O istorie a *Scufiței Roșii*

Ediția a 2-a, revăzută și adăugită

CARTIER
antropologic

CARTIER

Editura Cartier, SRL, str. București, nr. 68, Chișinău, MD2012.

Tel./fax: 022 24 05 87, tel.: 022 24 01 95. E-mail: cartier@cartier.md

Editura Codex 2000, SRL, Strada Toamnei, nr. 24, sectorul 2, București.

Tel./fax: 210 80 51. E-mail: romania@cartier.md

Cartier & Roman LLC, Fort Lauderdale, SUA. E-mail: usa@cartier.md

Suport juridic: Casa de Avocatură *EuroLegal*

www.cartier.md

Cărțile CARTIER pot fi procurate în toate librăriile bune din România și Republica Moldova.

Cartier eBooks pot fi procurate pe iBookstore și pe www.cartier.md

LIBRĂRIILE CARTIER

Librăria din Centru, bd. Ștefan cel Mare, nr. 126, Chișinău.

Tel./fax: 022 21 42 03. E-mail: librariadincentru@cartier.md

Librăria din Hol, str. București, nr. 68, Chișinău.

Tel./fax: 022 24 10 00. E-mail: librariadinhol@cartier.md

Comenzi CARTEA PRIN POȘTĂ

CODEX 2000, Str. Toamnei, nr. 24, sectorul 2, 020712, București, România

Tel./fax: (021) 210.80.51

E-mail: romania@cartier.md

www.cartier.md

Taxele poștale sunt suportate de editură. Plata se face prin ramburs, la primirea coletului.

Colecția *Cartier antropologic* este coordonată de Vintilă Mihăilescu.

Editor: Gheorghe Erizanu

Lector: Valentin Guțu

Coperta seriei: Vitalie Coroban

Coperta: Vitalie Coroban

Design/tehnoredactare: Mircea Cojocaru

Prepress: Editura Cartier

Tipărită la Bons Offices

Daniel Gicu

FETIȚĂ INOCENTĂ SAU SEDUCĂTOARE FATALĂ? O ISTORIE A SCUFIȚEI ROȘII

Ediția a II-a, noiembrie 2013

Prima ediție a apărut în 2011 la Editura Universității din București.

© 2013, Editura Cartier pentru prezenta ediție.

Toate drepturile rezervate.

Cărțile Cartier sunt disponibile în limita stocului și a bunului de difuzare.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Gicu, Daniel.

Fetiță inocentă sau seducătoare fatală? O istorie a *Scufiței Roșii*/Daniel Gicu. –

Ed. a 2-a, rev. – Chișinău: Cartier, 2013 (Tipogr. „Bons Offices”). – 300 p.

500 ex.

ISBN 978-9975-79-859-4.

82.09

G 56

Cuprins

Introducere	9
Cap. I. O scurtă istorie a apariției și difuzării poveștii	
Scufița Roșie	12
1.1. Aluzii în literatura din Antichitatea clasică.....	12
1.2. O variantă medievală a <i>Scufiței Roșii</i>	13
1.3. Versiunile orale ale poveștii	16
1.4. Povestea lui Charles Perrault	19
1.5. Povestea fraților Grimm.....	20
1.6. Modificările suferite de povestea Scufiței Roșii în secolul al XIX-lea și în secolul al XX-lea.....	21
Cap. II. Mit solar sau simbol al menstruației?	
Interpretările poveștii Scufița Roșie	23
2.1. Interpretări astrale	23
2.2. Interpretări folclorice.....	25
2.3. Formalismul lui Vladimir Propp.....	33
2.4. Scufița Roșie pe canapea: interpretările psihanalitice.....	37
2.5. Rituri de inițiere și ciuperci halucinogene: Interpretările rituale ale poveștii <i>Scufița Roșie</i>	51
2.6. Interpretări structurale.....	58
2.7. Interpretări religioase și interpretări inspirate de antropozofie	60
2.8. Modele istorice de interpretare a <i>Scufiței Roșii</i>	62

Cap. III. Scufița Roșie și inventarea copilăriei	81
3.1. Conceptul de copilărie în Antichitatea clasică și în creștinism	82
3.2. Inventarea copilăriei: 1500-1900	85
3.2.1. Pioșenie și disciplină: modele educaționale în spațiul protestant	86
3.2.2. Copilul văzut ca sursă de amuzament pentru adulți și povestea <i>Scufița Roșie</i> a lui Charles Perrault	87
3.2.3. Locke și Rousseau: două viziuni asupra copilăriei în secolul al XVIII-lea	90
3.2.3.1. Copilul văzut ca ființă rațională: modelul educațional propus de Locke	90
3.2.3.2. Rousseau, conceptul romantic de copilărie și copilul din povestea <i>Scufița Roșie</i>	92
3.2.4. <i>Scufița Roșie</i> – o poveste ce promovează obediința și hărnicia	96
3.2.5. Secolul al XX-lea – secolul copilului	111
3.2.6. <i>Scufița Roșie</i> ca poveste a abuzului infantil	117
Cap. IV. Corpul, sexualitatea și <i>Scufița Roșie</i>	121
4.1. Concepția lui Perrault privind corpul, sexualitatea și relațiile dintre sexe	121
4.2. O Scufiță Roșie asexuală: secolul al XIX-lea	124
4.3. Modificarea modului în care era văzută sexualitatea și povestea <i>Scufița Roșie</i> : prima jumătate a secolului al XX-lea	131
4.4. <i>Scufița Roșie</i> și revoluția sexuală din anii '60	134
4.5. O Scufiță Roșie independentă: variantele feministe ale poveștii	138
4.6. Scufițe Roșii care aleargă cu lupii	143
Cap. V. De la vârcolac la gentleman: reprezentări ale lupului în povestea <i>Scufița Roșie</i>	149
5.1. Vârcolaci și vrăjitoare în tradiția populară	150
5.2. Lupul ca arhetip al Răului	155
5.3. Lupul ca seducător	157

5.4. Vârcolacul ca „Celălalt”	160
5.5. „Lupul din interior”	166
5.6. Femei-lupi.....	172
5.7. Cui îi mai este frică de Lupul cel Mare și Rău? Reabilitarea lupului în a doua jumătate a secolului al XX-lea	175
5.7.1. Lupul ca specie pe cale de dispariție și mișcarea ecologistă.....	176
5.7.2. Lupul ca personaj comic în literatura contem- porană pentru copii.....	179
5.7.3. <i>Scușița Roșie</i> – o poveste à l'envers.....	183
5.7.4. Lupi vegetarieni	190
5.8. Reîntoarcerea Lupului cel Mare și Rău	192
Epilog	197
Variante ale poveștii <i>Scușița Roșie</i>	201
EGBERT DE LIÈGE, <i>Despre o fată salvată din vizuina puilor de lup</i> (1022-1024)	202
CHARLES PERRAULT, <i>Scușița Roșie</i> (1697)	203
JACOB și WILHELM GRIMM, <i>Scușița Roșie</i> (1812)	206
ALPHONSE DAUDET, <i>Povestea Scușiței Roșii</i> (1862)	210
<i>Cattarinetta</i> (1867)	222
<i>Pălărioara Roșie</i> (1867)	223
<i>Povestea bunicii</i> (1870)	225
<i>Falsa bunică</i> (sfârșitul secolului al XIX-lea).....	227
ROBERT M. YODER, <i>Lupul care nu va mai mânca niciodată pe nimeni</i> (1948).....	229
PHILIPPE DUMAS și BORIS MOISSARD, <i>Scușița Bleumarin</i> (1977)	231
ANNE SHARPE, <i>O Scușiță Roșie nu chiar atât de mică</i> (1985).....	236
JAMES FINN GARNER, <i>Scușița Roșie</i> (1994)	239
Note	241
Bibliografie	270
Ilustrații	289

Introducere

„A fost odată ca niciodată o fată de la țară,
cea mai drăguță creatură văzută vreodată
și cea mai faimoasă din poveștile pentru copii.”

ANTONIO ROBLES, *Caperucita Encarnada*

Scufița Roșie este, probabil, cea mai cunoscută poveste din lume, fiecare dintre noi luând contact într-o anumită perioadă a vieții, într-o formă sau alta, cu aceasta. Dincolo de orice dubiu, povestea Scufiței Roșii este unul dintre textele clasice ale literaturii universale. Puține alte lucruri care s-au spus despre Scufița Roșie sunt însă la fel de sigure și de necontestat. *Scufița Roșie* a fost neîncetat povestită și interpretată, așa cum nicio altă poveste nu a fost. De-a lungul a peste trei secole, nenumărați cititori și autori au fost atrași de farmecul irezistibil al fetei în roșu – ea a fost prima dragoste a lui Charles Dickens și este încă o prezență vie în imaginația oamenilor din secolul al XXI-lea.

Specialiști din toate domeniile, de la cercetători ai folclorului la psihanalști, critici literari sau istorici, au abordat, cu instrumente specifice, această poveste, îngustând însă aria de culegere a surselor analizate conform specificității domeniului de activitate. Astfel, cercetătorii folclorului analizează doar variantele orale ale poveștii, pe când criticii literari pun accentul pe variantele postmoderne scrise în ultimele patru decenii. Lipsese însă o lucrare care să abordeze povestea Scufiței Roșii dintr-o perspectivă globală, punând variantele orale ale poveștii care circulau în rândul țăranilor din Vechiul Regim alături de variantele postmoderne și de cele erotice de astăzi, așa cum își propune cartea de față. Pornind de la premisa că poveștile, cărora le-au fost atribuite funcții și semnificații diferite, au o dimensiune istorică, luând naștere în anumite circumstanțe

sociale, economice, politice și culturale și fiind supuse continuu schimbării, această carte își propune să arate modul în care, de-a lungul celor trei secole de existență, povestea Scufiței Roșii a fost rescrisă și reinterpretată, în conformitate cu preocupările sociale și literare ale timpului.

Selecția versiunilor analizate se întinde de-a lungul a trei secole, începând cu primele versiuni orale din Franța Vechiului Regim, care se pare că au stat la baza versiunii literare a lui Perrault, și până la variantele feministe și postmoderne din a doua jumătate a secolului al XX-lea. Alături de sursele scrise, sursele vizuale ocupă și ele o pondere importantă. Vor fi analizate benzi desenate, filme artistice, reclame sau desene animate în care își face apariția eroina cu scufiță roșie. Această eterogenitate a versiunilor analizate, care îl poate deruta pe cititor, provine din demersul global al cărții, care își propune să illustreze amprenta lăsată asupra poveștii *Scufița Roșie*, în diferite perioade istorice, de o anume viziune a lumii; din același motiv, sursele aparțin, cu mici excepții, aceleiași arii culturale: Europa Occidentală și continentul american. Criteriile de ordin estetic nu au jucat un rol important în selecția surselor, mediocritatea fiind mai reprezentativă decât geniul. Autori talentați precum Perrault sau scriitorii de literatură pentru copii și ilustratorii contemporani, câștigători a numeroase premii, nu pot depăși limitele timpului lor; ei nu fac altceva decât să exprime cu mai multă personalitate gândurile și așteptările contemporanilor lor. De aceea, opere literare sofisticate vor fi puse la același nivel cu variante orale populare, bancuri anonime, benzi desenate și filme pentru adulți sau versiuni ale *Scufiței Roșii* care circulă pe internet.

Această mare diversitate a surselor impune și o varietate a metodelor utilizate. De aceea, cartea va încerca să favorizeze o abordare interdisciplinară, folosind metode specifice istoriei, dar și criticii literare sau analizei de film. Spre exemplu, analiza lingvistică cantitativă permite identificarea diferitelor niveluri la care este exprimată ideologia unui text. La nivel lexical, frecvența apariției unui cuvânt poate sugera mesajul ideologic implicit al unui text. Un exemplu poate fi constituit de accentul pus, în anumite versiuni, pe cuvântul mic în descrierea Scufiței Roșii. În mod similar, anumite asocieri de cuvinte pot transmite un mesaj implicit, de exemplu „bunicuța bună” sau „lupul cel mare și rău”. În acest mod, o analiză cantitativă devine un instrument prețios pentru studierea valorilor culturale ale unei societăți, a modului în care acestea sunt transmise și modificate de-a lungul timpului.

Un prim capitol introductiv pune la dispoziția cititorului o scurtă istorie a apariției și difuzării poveștii *Scufița Roșie*. Sunt prezentate aluziile din literatura antică, posibilele variante medievale, variantele populare orale, cele două variante clasice, cea a lui Perrault și cea a fraților Grimm, precum și celelalte versiuni din secolele XIX și XX. Cel de al doilea capitol trece în revistă interpretările oferite poveștii *Scufița Roșie* de-a lungul celor trei secole de existență scrisă. Sunt prezentate, pe rând, cele mai importante școli de interpretare: interpretările astrale, studiile folclorice, formalismul lui Vladimir Propp, interpretările psihologice și psihanalitice, interpretările de tipul mit-ritual, interpretările structurale, interpretările creștine și cele inspirate de antropozofie și, nu în ultimul rând, interpretările istorice. Capitolul se încheie cu prezentarea poziției care a fost adoptată în cartea de față, o sinteză între interpretările anistorice, care văd în *Scufița Roșie* o poveste ce reflectă structuri universale ale minții umane, și modelele istorice, care consideră că diferențele dintre două variante, din epoci și zone diferite, sunt rezultatul unor *Weltanschauungen* diferite.

Capitolul următor prezintă modul în care apariția conceptului de copilărie, văzută ca o perioadă distinctă în viața omului, a determinat apariția literaturii pentru copii și transformarea *Scufiței Roșii* dintr-o poveste populară orală destinată adulților în una literară destinată copiilor. Modificarea modului în care erau văzuți copiii, a condițiilor de trai ale acestora, precum și evoluția relațiilor din interiorul familiei și a nivelului de implicare a statului în educația copiilor au dus la schimbarea reprezentărilor fetei din povestea *Scufița Roșie*, precum și a relațiilor sale cu mama, tatăl sau bunica.

Așa cum arată cel de al patrulea capitol al lucrării, istoria poveștii *Scufița Roșie* reflectă modificările modului în care a fost văzută sexualitatea, ilustrând ideile unei epoci despre gen și felul în care oamenii se raportau la nuditatea trupului. În finalul capitolului este analizată influența avută de mișcarea feministă asupra tipului de eroină din povestea *Scufița Roșie*.

Legătura dintre *Scufița Roșie* și lup este una indisolubilă, ultimul capitol prezentând ipostazele în care a fost înfățișat lupul în istoria poveștii, ca seducător, violator, pedofil, sau îndrăgostit, criminal sau victimă inocentă.

Concluziile se doresc a fi un punct de plecare pentru viitoarele studii. Cartea de față nu își propune să fie, și nici nu poate fi, un studiu exhaustiv al poveștii *Scufița Roșie*. Subiectul este departe de a fi închis, rămânând încă foarte multe de spus despre fetița în roșu.

Cap. I

O scurtă istorie a apariției și difuzării poveștii *Scufița Roșie*

Până recent, opinia unanim acceptată atât în rândul criticilor literari, cât și al folcloriștilor, era că prima versiune literară a poveștii *Scufița Roșie* este cea publicată de Perrault în volumul său din 1697, *Histoires ou contes du temps passé*, care se inspiră dintr-o poveste orală ce circula, în secolele XVI-XVII, în rândul țăranilor francezi din bazinele Loarei, al țăranilor din Tirol și nordul Italiei. Marc Soriano, unul dintre cei mai cunoscuți exegeți ai poveștilor lui Perrault, afirma: „De această dată nu poate fi vorba de nicio îndoială: textul studiat provine direct din literatura orală. Nu a apărut niciodată înainte de 1697 în literatura scrisă”¹. Unii autori încearcă însă să situeze originile *Scufiței Roșii* în Evul Mediu, sau chiar în Antichitatea clasică.

1.1. Aluzii în literatura din Antichitatea clasică

În încercarea sa de a găsi rădăcini în Antichitate pentru fiecare dintre poveștile din canonul clasic, Graham Anderson analizează și *Scufița Roșie*, considerând că simbolismul sexual al întâlnirii dintre fată și lup este central în această poveste. Anderson afirmă că este posibil ca la originea poveștii *Scufița Roșie* să fi stat fragmentele a doi autori greci, Pseudo-Theocritus și Longus, în care este evident simbolismul sexual al întâlnirii dintre o fată și un lup. Fragmentele respective fac parte din ciclul narațiunilor ce prezintă aventurile unui personaj cu un nume care conține cuvântul lup.

La Longus, o fată senzuală numită Micuța Lupoaică (Lykainion) îl ademenește pe tânărul naiv Daphnis în pădure, sub pretextul salvării uneia dintre găștele ei capturate de un vultur și se oferă să-l inițieze în arta sexului. În final, tânărul îi oferă produsele turmei sale, drept recompensă (Longus 3, 15-18). În același text, apare un episod în care un crescător de boi, Dorcon, își pune o blană de lup pentru a o viola pe Chloe, fiind însă împiedicat de niște câini și ucis apoi de pirați (Longus 1, 20 f., 29 f.). La Pseudo-Theocritus, Daphnis este fiul lui Lycidas (Fiul Lupului) și o ademenește în pădure pe fiica lui Menalcas, forțând-o să facă sex pe o blană de oaie, după ce i-a smuls hainele (Ps.-Theocritus 27, 42, 49-59). Celor două texte grecești i se adaugă și simbolismul sexual asociat cu lupul în lumea romană: un bordel era numit *lupanar*, iar prostituatelor li se cerea să poarte o togă cu însemne roșii².

1.2. O variantă medievală a *Scufiței Roșii*

Într-un articol publicat în 1992, în care analizează un scurt poem în latină de la începutul secolului al XI-lea, Jan Ziolkowski³ combate afirmația că prima atestare literară a poveștii *Scufița Roșie* este varianta lui Perrault din 1697, arătând trecutul medieval al fetei în roșu.

Versurile în latină apar în poemul *Fecunda ratis* (*Corabia încărcată*) scris de Egbert de Liège între 1022 și 1024 și destinat a servi drept manual școlar. Filologii au făcut încă de acum un secol o paralelă între acest poem și *Scufița Roșie*, primul și singurul editor al poemului traducându-l cu titlul *Rotkäppchen und die jungen Wölfe* (Egbert de Liège, *Fecunda ratis*, ed. Ernst Voigt, Halle, a.S., 1889, p. 268); poemul a fost, de asemenea, citat de doi dintre cei mai cunoscuți exegeți ai poveștilor fraților Grimm, Johanes Bolte și Georg Polívka, în *Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm*, 5 vols., Leipzig, 1913-32, 1:236 și 4:128. Profesor la școala de pe lângă catedrala din Liège, Egbert a compus *Fecunda ratis* pentru elevii săi, împărțind cele 2373 de versuri în două cărți, intitulate *Prora* și *Puppis*, prima dintre ele având un scop pedagogic, în vreme ce a doua pune accentul pe instruirea morală.

Deși s-a inspirat din Biblie și din scrierile patristice, Egbert s-a bazat și pe tradițiile orale ce circulau în regiunea sa, încorporând în poem multe traduceri în latină ale unor proverbe populare, ceea ce a făcut ca Sigebert de Gembloux (cca 1030-1112) să se refere la *Fecunda Ratis* ca la un poem „în vers metric despre zicerile țăranilor”⁴.